

Stosunek do kultury i tradycji narodowej oraz jego aksjologiczne uwarunkowania

Mirosława Czerniawska

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Ekonomii i Nauk Społecznych,
e-mail: m.czerniawska@pb.edu.pl

DOI: 10.12846/j.em.2013.02.02

Streszczenie

W niniejszym badaniu dokonano diagnozy postaw w stosunku do kultury i tradycji narodowej oraz systemów wartości. Badanie przeprowadzono dwukrotnie: w 2003 roku (325 studentów) i w 2008 roku (379 studentów). Założono, że między obiema grupami ujawnią się różnice w akceptacji postaw oraz, że stosunek do kultury i tradycji narodowej uzależniony jest od systemu wartości. Rozważania teoretyczne przeprowadzono na gruncie koncepcji Rokeacha. Uzyskane wyniki badań pozwoliły stwierdzić, że większość studentów eksponowało znaczenie dziedzictwa kulturowego, niemniej jednak w drugim badaniu (2008) postawy te stały się mniej pozytywne. Były one ponadto uzależnione od systemu wartości: pozytywny stosunek do kultury i tradycji własnego narodu wiązał się z wyższą preferencją wartości kolektywistycznych, a akceptacja integracji w warstwie kulturowej z Zachodem – z wyższą preferencją wartości indywidualistycznych.

Słowa kluczowe

postawy w stosunku do kultury i tradycji narodowej, system wartości, indywidualizm-kolektywizm

Wstęp

Kultura narodowa i budowana na jej gruncie tożsamość określa specyfikę danego społeczeństwa. Wyrazem kultury narodowej jest – jak wskazuje Z. Bokszański (1999) – kanon kulturowy, czyli zbiór wartości, symboli, dzieł i mitów, które w społeczności narodowej są wysoko cenione oraz przekazywane z pokolenia na pokolenie. Tożsamość narodowa definiowana jest przez tego autora jako liczące

się, ważne lub dominujące doświadczenia członków grupy narodowej, które pozwalają określić swoistość i jednocześnie odrębność w stosunku do innych narodów.

Status kultury narodowej jest kwestią sporną w sytuacji gruntownych przeobrażeń ustrojowych w Polsce. Część społeczeństwa opowiada się za lokalnym tradycjonalizmem i zachowaniem państw narodowych w ich naturalnym kształcie, część – za uniwersalizmem i globalną modernizacją (Wnuk-Lipiński, 1996). Każda z tych opcji determinuje odmienny stosunek do kultury. Podkreślane jest znaczenie dziedzictwa kulturowego i poczucia spójności kulturowej, bądź też – zgodnie z trendami ogólnocywilizacyjnymi – znaczenie uniwersalizmu kulturowego (Jasińska-Kania, 2002).

Zamierzeniem badawczym w niniejszej pracy jest zdiagnozowanie postaw wobec kultury i tradycji narodowej młodego pokolenia Polaków (studentów) i ich analiza porównawcza z uwzględnieniem perspektywy czasowej pięciu lat (2003 i 2008 rok). Poglądy we wskazanej kwestii mogą być uwarunkowane różnymi czynnikami. Celem zaprezentowanych badań było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy uzależnione są one od uznawanego przez jednostkę systemu wartości, jego zróżnicowania w wymiarze indywidualizm-kolektywizm.

1. Przegląd literatury

Przywiązanie do kultury i obyczajów, podkreślanie znaczenia wspólnoty narodowej i religijnej charakteryzuje w większym zakresie społeczeństwa kolektywistyczne. Nastawione są one na tradycjonalizm, reprodukcję porządku społecznego, gwarantując tym samym względną jednorodność i jednomyślność. Koncentracja na tym, co „wspólne i specyficzne” rokuje negatywnie – zdaniem S.H. Schwartza (1996) – realizacji zasad demokracji, które odnoszą się do pluralizmu, wolności i praw jednostki.

Znaczenie wolności eksponowane jest w społeczeństwach indywidualistycznych i wartość ta stanowi filar demokracji liberalnej. Wolność pociąga za sobą subiektywizm oraz relatywizm i może ujawnić się dążeniem do wyzwolenia się od przeszłości i wpływu grup pierwotnych. W indywidualizm „wpisane” jest wykraczanie poza kanon kulturowy (Ester, Halman, deMoor, za: Jasińska-Kania, 2002). Umiejętność „odcięcia się” od tradycji pozwala na funkcjonowanie w złożonej, wielowątkowej kulturze, ale – jak łatwo zauważyć – doprowadza do zaniku poczucia „my”, które się konstytuowało w ramach określonej wspólnoty kulturowej, narodowej, terytorialnej i językowej.

Na rozpatrywany problem można także spojrzeć z innego punktu widzenia. J. Kurczewska (1999) – rozważając znaczenie kultury narodowej w nowej rzeczywistości ustrojowej – podkreśla, że od niej właśnie uzależniona jest pozycja danego kraju. Przekonanie o ważności własnej kultury i możliwość kultywowania zbioru wzorów kulturowych przyczynia się do poczucia trwałości i porządku społecznego oraz do pozytywnego wartościowania własnego narodu. Zdaniem autorki, przede wszystkim kultura pomaga w ustalaniu znaczenia politycznego i cywilizacyjnego oraz wpływa na przebieg kontaktów w innych społeczeństwach. Zbiorowa pamięć społeczeństwa, wspólnota kulturowa i narodowościowa przyczyniają się – zdaniem D. Heatera (Ichilov, 2008) – do określenia tożsamości obywatelskiej i skutkują dążeniem do współpracy i przedkładaniem celów publicznych nad cele prywatne. Rokuje to pozytywnie przemianom w kierunku demokracji, pod warunkiem, że ludzie są przekonani co do wartości własnej kultury, a nie co do jej wyższości nad innymi. To drugie przekonanie – jak zauważa J. Kurczewska (2002) – jest niebezpieczne w tym sensie, że ukierunkowuje zwrot ku przeszłości, aktywizuje problemy historyczne i sprzyja podziałowi na „swoich” i „obcych”.

2. Problem badawczy i metoda badań

W niniejszym badaniu starano się ustalić, czy model zmian ustrojowych powinien – zdaniem białostockich studentów – opierać się na swoistym dla naszego kraju kanonie kulturowym. Pytanie to wydaje się tym bardziej zasadne, że jednym z potencjalnych zagrożeń jest kryzys kultury narodowej. Jego konsekwencją może być, co prawda, „uwolnienie” jednostki od tradycyjnych więzów i historycznego dziedzictwa, ale pojawia się w to miejsce imperializm kulturowy Zachodu.

Analizując mentalność polskiej młodzieży – zwłaszcza młodzieży studiującej – należy zwrócić uwagę jej na postępującą indywidualizację. Wiąże się ona zarówno z konwergencją kultur światowych w kierunku indywidualizmu (Markus i Kitayama, 1991), jak i ze zmianami ustrojowymi w naszym kraju. Uwzględniając tę przesłankę przeprowadzono badanie dwukrotnie: w roku 2003 oraz w roku 2008. Założono, że wraz z zaawansowaniem procesów transformacji obniża się wśród studentów (porównanie grup badawczych z roku 2003 i 2008) znaczenie przypisywane rodzimej kulturze i tradycji (hipoteza 1).

Sądzić należy, że postawy wobec roli kultury i tradycji narodowej mają swoją głębszą aksjologiczną podstawę: są uzależnione od uznawanego przez jednostkę systemu wartości, jego zróżnicowania w wymiarze indywidualizm-kolektywizm. Konstrukc „indywidualizm-kolektywizm” uznaje się – jak wskazano wyżej – za

kryterium, które różnicuje przypisywanie znaczenia szeroko rozumianej tradycji. Jednym ze sposobów operacjonalizacji tego konstruktu jest natomiast system wartości (Hofstede, 1984; Triandis, 1990). Przyjęto hipotetycznie, że stosunek do kultury narodowej jest uzależniony od poziomu akceptacji wartości, będących wykładnikiem mentalności kolektywistycznej i indywidualistycznej. Pozytywne postawy do szeroko rozumianej tradycji wiązać się będą z wyższą preferencją wartości kolektywistycznych. Akceptacja integracji w warstwie kulturowej z Zachodem ujawni się natomiast wśród studentów preferujących wyżej wartości indywidualistyczne (hipoteza 2). Wartości kolektywistyczne odzwierciedlają dążność do zakorzenienia się w grupie i skłonności konformistyczne. Nastawione są na harmonię, stabilność i „utrzymanie tego, co ustanowione”. Wiązać się zatem mogą z większą skłonnością do kultywowania tradycji kulturowych. Wartości indywidualistyczne stymulują z kolei osiągnięcia i rozwój, determinują otwartość na zmiany, wiążą się z wewnątrzsterownością, autonomią w myśleniu i działaniu. Przywiązanie do tego typu wartości czyni bardziej prawdopodobną akceptację przeobrażeń w warstwie kulturowej.

W niniejszej pracy, w opisie i diagnozie systemów wartości wykorzystano teorię M. Rokeacha (1973). Wartość utożsamiana jest z pojęciem abstrakcyjnym, które jako kryterium ogólne wyznacza preferencje celom oraz środkom realizującym te cele. Autor opisał model, w którym funkcjonuje relatywnie niewiele wartości i wiele tysięcy postaw. Oba konstrukty są definiowane w kategoriach przekonañ, pomiędzy którymi zachodzi formalny i funkcjonalny związek. Wartości odnoszą się do pojęć ogólnych, postawy – do specyficznych obiektów, zjawisk, czy osób. Wartości są silniej powiązane z koncepcją Ja, stanowią rodzaj centralnych dyspozycji osobowościowych, ukierunkowują postawy i decyzje behawioralne.

W badaniu wzięło udział 704 osoby, z czego 325 w 2003 roku i 379 w 2008 roku. W każdej grupie, około 50% uczestników studiowało na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku, około 50% – na Wydziale Zarządzania Politechniki Białostockiej. Wiek osób badanych mieścił się w przedziale 20-24 lata. W obu grupach stwierdzono analogiczną proporcję płci: na wskazanych kierunkach studiów zarejestrowano przewagę liczbową kobiet. Badanie miało charakter anonimowy.

W prezentowanym badaniu, preferencje wartości określone zostały za pomocą Skali Wartości Rokeacha w wersji wymagającej rangowania (Brzozowski, 1989). Autor wyselekcjonował osiemnaście wartości ostatecznych i osiemnaście wartości instrumentalnych, umieszczając je na dwóch odrębnych skalach. Osoby badane zobowiązane były do uporządkowania wartości przez przypisywanie im odpowiednich rang.

Wartości można sklasyfikować według kryterium interesów, którym one służą. Wartości skoncentrowane na własnej osobie leżą u podstaw orientacji indywidualistycznej. Są one związane z statusem społecznym, prestiżem i sukcesem osobistym, wolnością wyboru, niezależnością myślenia i działania, kompetencją intelektualną, hedonizmem i zapotrzebowaniem na stymulację. Wartości służące interesom innych ludzi leżą u podstaw orientacji kolektywistycznej. Wiążą się one z ochroną dobra ludzi, z którymi jednostka wchodzi w interakcje, bezpieczeństwem grup tożsamościowych i poszanowaniem tradycji/religii, wyważonymi poglądami społecznymi, harmonią intrapersonalną i interpersonalną (Schwartz, 1996; Schwartz i Bilsky, 1987). Jak zauważa K. Skarżyńska (2005, 2005a), indywidualizm na poziomie jednostki (idiocentryzm) przejawia się w wysokiej potrzebie indywidualnych osiągnięć, skłonności do rywalizacji i poznawania świata. Kolektywizm (allocentryzm) wiąże się z wysoką troską o innych, dążnością do kooperacji, równości i uczciwości.

W niniejszej pracy postawy były diagnozowane za pomocą par twierdzeń, które stanowią alternatywne przekonania. Zadaniem osób badanych był wybór jednej z dwóch opcji, tej która w większym stopniu odzwierciedla poglądy jednostki w stosunku do rozważanego problemu. Twierdzenia te stanowią zmodyfikowaną treściowo wersję narzędzia zamieszczonego w pracy pod redakcją J. Reykowskiego (1993) *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe*.

POSTAWA A

1. Musimy wyjść z zaścianka tradycji i naszych polskich opłotków. Polska musi jak najszybciej dołączyć do Zachodu.
2. Polska musi zostać Polską i trzeba bacznie uważać, aby importowana nowoczesność nie zniszczyła naszej kultury i tradycji narodowych, bez których nie byłibyśmy Polakami.

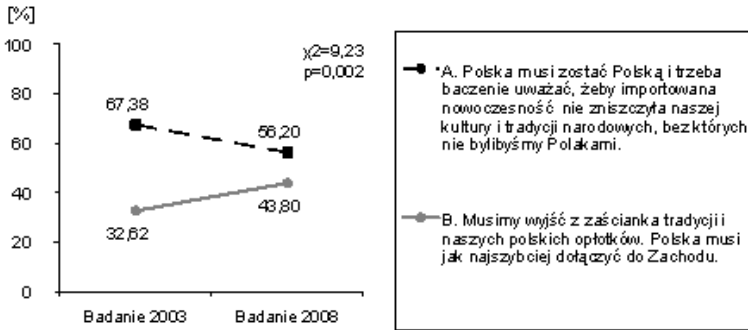
POSTAWA B

1. Rozpatrywanie odrębności kulturowej brzmi śmiesznie. Jeżeli chcemy, by nas poważnie traktowano, to musimy przyjąć wzorce Zachodu.
2. Poczucie odrębności kulturowej wyraża nasz szacunek do samych siebie. „Małpując” bezmyślnie innych nie zyskamy wcale w ich oczach.

3. Wyniki badań

W prezentowanym badaniu starano się zdiagnozować stosunek studentów do kultury i tradycji narodowej. Poszukiwano odpowiedzi na pytanie, czy wraz z postę-

pem przeobrażeń ustrojowych (rok 2003 i 2008) ulegają zmianie postawy następnego „pokolenia” studentów w stosunku do wyżej wskazanej kwestii.

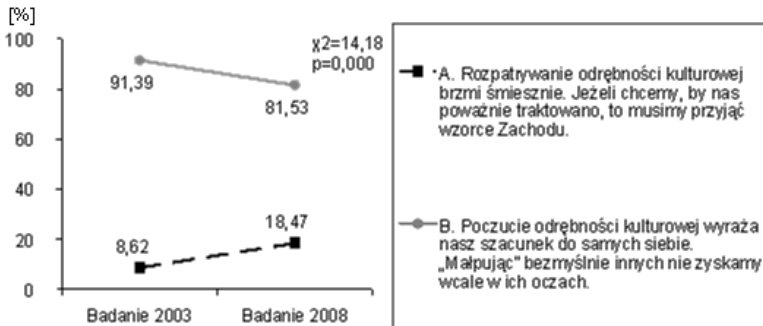

Rys. 1. Porównanie wyników badań z 2003 i 2008 roku: postawa 1 [%]

Źródło: badania własne.

W badaniu z 2003 roku podkreślało pozytywną rolę własnej kultury i tradycji w kreowaniu tożsamości narodowej 67,38% studentów, z kolei w badaniu z 2008 roku – 56,20% studentów. Mniejsza część osób badanych (I badanie 32,62%, II badanie 43,80%) była zwolennikami opcji przeciwnej: społeczeństwo powinno jak najszybciej dołączyć do Zachodu i zidentyfikować się z kulturą zachodnią. Zaobserwowano istotne statystycznie różnice w prezentowanych opiniach ($p=0,002$): pozytywne wartościowanie własnej kultury i tradycji obniżyło się o ponad 11% w ciągu 5 lat dzielących oba pomiary.

Taki sam kierunek zależności stwierdzono analizując następną parę twierdzeń.

Rys. 2. Porównanie wyników badań z 2003 i 2008 roku: postawa 2 [%]

Źródło: badania własne.

Studenci obu grup wskazali w większości (I grupa 91,38%, II grupa 81,53%), że poczucie odrębności kulturowej wyraża szacunek do własnego narodu. Zdecydowana mniejszość (I grupa 8,62%, II grupa 18,47%) opowiadała się za przyjęciem wzorców z Zachodu. Należy zwrócić uwagę na relatywną zmianę poglądów respondentów: akceptacja wzorców zachodnich wzrosła o około 10% w drugim badaniu ($p=0,000$).

Większość studentów podkreśla znaczenie odrębności kulturowej i tradycji własnego kraju oraz widzi konieczność jej ochrony. Nie są one spostrzegane jako źródło opóźnień w stosunku do Zachodu, lecz uznawane są za czynnik zapobiegający bezrefleksyjnemu naśladownictwu. W odpowiedziach osób badanych obserwuje się raczej niepokój związany z tym, że kultura własnego narodu zostanie zdominowana przez wpływy zewnętrzne, zaś formułowanie ideałów społecznych odbywać się będzie poza nurtem historycznych tradycji kraju. Z drugiej jednak strony, uzyskane wyniki badań wskazują na zmieniającą się w czasie tendencję: wzrastają „prozachodnie” preferencje w zakresie wzorców kulturowych.

W następnej kolejności sprawdzono, jakie rozwiązania w wymiarze aksjologicznym ujawniają się w grupach osób różniących się wyborem opcji postawy. Wskaźniki preferencji wartości ostatecznych i instrumentalnych oraz wyniki analizy statystycznej przedstawione zostały w tabeli 1, prezentacja graficzna – na rysunkach 1 i 2. Wartości uporządkowane są według różnicy w średnich rang między grupami, które wyodrębnione zostały ze względu na wybór opcji postawy. Usytuowanie wartości na rysunkach dostarcza zatem ważnych informacji w analizie. I tak, w górnej części ryciny zlokalizowane są wartości, w przypadku których odnotowano największe zróżnicowanie międzygrupowe: z lewej strony znajdują się wartości wyżej preferowane przez studentów wybierających jedną opcję postawy, z prawej strony – wartości wyżej preferowane przez studentów wybierających drugą opcję postawy. W dolnej części ryciny umiejscowione są wartości, w przypadku których różnice te były najmniejsze (bądź w ogóle nie występowały). Uzyskany za pomocą prezentacji graficznej obraz struktury wartości umożliwia także „uświadomienie” istnienia skupień wartości kolektywistycznych i indywidualistycznych (jeżeli takowe istnieją).

Tabela 1. Średnie rang wartości w grupach studentów różniących się wyborem opcji postawy oraz wyniki analizy statystycznej

Wartości: ostateczne o1-o18 instrumentalne i1-i18		Średnie arytmetyczne rang wartości w grupach			
		A ₁	A ₂	B ₁	B ₂
o1	Bezpieczeństwo narodowe	11,75	10,96 **	11,52	11,23
o2	Bezpieczeństwo rodziny	3,81	3,02 **	3,17	3,35
o3	Dojrzała miłość	5,92	6,29	6,24	6,13
o4	Dostatnie życie	9,56 ****	11,28	8,89 ****	10,90
o5	Mądrość	6,29 ***	7,02	6,91	6,71
o6	Poczucie dokonania	10,75 ***	11,77	10,93	11,45
o7	Poczucie własnej godności	7,24	7,25	7,71	7,17
o8	Pokój na świecie	10,78	10,00 *	11,49	10,11 **
o9	Prawdziwa przyjaźń	7,79	7,27	8,08	7,37
o10	Przyjemność	12,10 ****	13,09	11,38 ****	12,92
o11	Równowaga wewnętrzna	8,31	8,03	8,94	8,00 *
o12	Równość	11,05	10,65	11,33	10,72
o13	Szczęście	6,68	6,59	6,05 *	6,71
o14	Świat piękna	14,82	14,02 ***	14,76	14,26
o15	Uznanie społeczne	12,18 **	12,84	11,20 ****	12,81
o16	Wolność	7,29	7,59	7,84	7,41
o17	Zbawienie	11,37	8,91 ****	11,66	9,57 ***
o18	Życie pełne wrażeń	13,26 ****	14,37	12,84 ***	14,12
i1	Ambitny	8,25 *	8,85	7,54 **	8,80
i2	Czysty	10,70	11,25	10,36 *	11,15
i3	Intelektualista	8,18 ****	10,14	8,44 *	9,54
i4	Kochający	4,72	3,94 ***	4,70	4,16
i5	Logiczny	10,96	11,52	11,03	11,34
i6	Niezależny	9,00 ***	10,16	9,87	9,69
i7	Obdarzony wyobraźnią	10,79	11,27	11,24	11,05
i8	Odpowiedzialny	5,84	5,19 *	5,66	5,40
i9	Odważny	9,81	9,97	9,46	9,98
i10	Opanowany	10,57	9,82 **	10,36	10,07
i11	O szerokich horyzontach	9,58 ****	11,07	10,95	10,42
i12	Pogodny	9,20	9,27	9,51	9,20
i13	Pomocny	8,84	7,36 ****	8,79	7,79 *
i14	Posłuszny	15,43	14,97 *	14,37	15,27
i15	Uczciwy	5,84	5,20 **	6,47	5,28 **
i16	Uprzejmy	10,15	9,11 ***	9,21	9,56
i17	Uzdolniony	11,81	12,39	12,00	12,19
i18	Wybaczący	11,21	9,48 ****	10,89	10,03

o1 - o18 – średnie rang osiemnastu wartości ostatecznych i1 - i18 – średnie rang osiemnastu wartości instrumentalnych
Średnie rang wartości podane są łącznie dla osób badanych w roku 2003 i 2008

Ranga «1» oznacza najwyższą preferencję wartości, ranga «18» – najniższą preferencję wartości

A₁ – studenci wybierający opcję „1” w postawie A B₁ – studenci wybierający opcję „1” w postawie B

A₂ – studenci wybierający opcję „2” w postawie A B₂ – studenci wybierający opcję „2” w postawie B

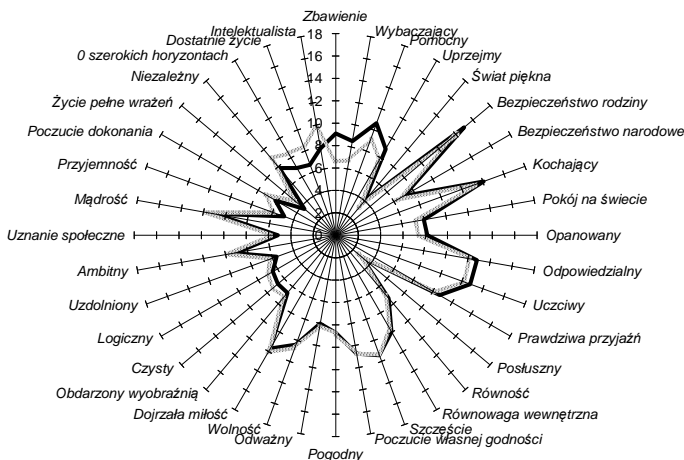
Wyniki analizy statystycznej testem Wilcozona dla dwóch prób niezależnych między grupami A₁ i A₂ oraz między grupami B₁ i B₂

* p<0,1, ** p<0,05 *** p<0,01 **** p<0,001

Źródło: badania własne.

POSTAWA A

Analiza uzyskanych wyników badań wskazuje, że pozytywne postawy wobec integracji kulturowej z Zachodem wiążą się z orientacją indywidualistyczną w systemie wartości (relatywnie wyższe preferencje wartości indywidualistycznych), pozytywne postawy w stosunku do własnej kultury i tradycji narodowych – z orientacją kolektywistyczną w systemie wartości (relatywnie wyższe preferencje wartości kolektywistycznych), (por. tab. 1, rys. 3).

■ Polska musi zostać Polską i trzeba bacznie uważać, żeby importowana nowoczesność nie zniszczyła naszej kultury i tradycji narodowych, bez których nie byłbyśmy Polakami.
 ■■ Musimy wyjść z zaścianka tradycji i naszych polskich oplotków. Polska musi jak najszybciej dołączyć do Zachodu.

Rys. 3. Różnicowanie systemów wartości ostatecznych i instrumentalnych w zależności od wyboru opcji w postawie A

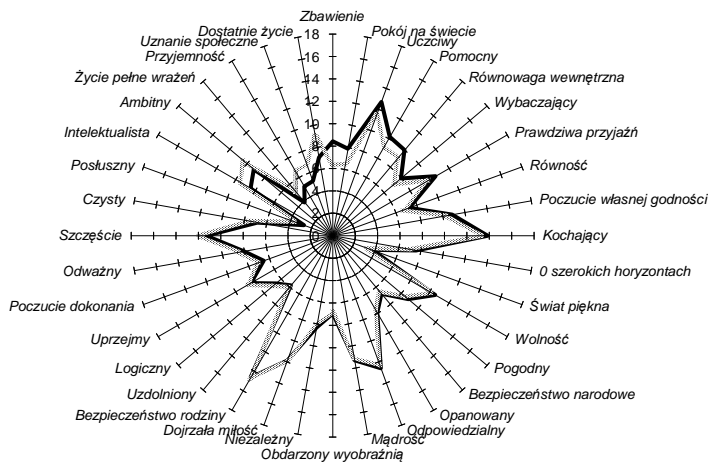
Źródło: badania własne.

Studenci akceptujący zachodnie wzory kulturowe cenili wyżej wartości poznawcze, związane z sukcesem osobistym, statusem społecznym i prestiżem, niezależnością i hedonizmem (por. lewa strona ryciny): „intelektualista (i3), „o szerokich horyzontach” (i11), „dostanie życie” (o4), „ambitny” (i1), „poczucie dokonania” (o6), „uznanie społeczne” (o15), „niezależny” (i6), „życie pełne wrażeń” (o18), „przyjemność” (o10) oraz wartość kolektywistyczną „mądrość” (o5). W grupie eksponującej znaczenie kultury i tradycji własnego narodu odnotowano wyższe wskaźniki preferencji szeregu wartości kolektywistycznych (por. prawa

strona ryciny). Odnoszą się one do takich obszarów, jak: poszanowanie religii, ochrona dobra innych ludzi, bezpieczeństwo, harmonia interpersonalna i intrapersonalna: „zbawienie” (o17), „wybaczący” (i18), „pomocny” (i13), „kochający” (i4), „odpowiedzialny” (i8), „uczciwy” (i15), „bezpieczeństwo rodziny” (o2), „bezpieczeństwo narodowe” (o1), „pokój na świecie” (o8), „uprzejmy (i16), „opanowany” (i10), posłuszny (i14). Wyższe wskaźniki preferencji uzyskała także wartość „świat piękna” (o14).

POSTAWA B

Podobną prawidłowość stwierdzono analizując następną postawę. W jej przypadku nie odnotowano jednak tak wielu różnic istotnych statystycznie w preferencjach wartości. Uwzględniając strukturalny układ wartości należy stwierdzić, że studenci opowiadający się za przyjęciem wzorców z Zachodu cechowali się silniejszym indywidualizmem, zaś studenci, którzy akcentowali znaczenie odrębności narodowej – silniejszym kolektywizmem (por. tab. 1, rys. 4).

- Poczucie odrębności kulturowej wyraża nasz szacunek do samych siebie. „Małpując” bezmyślnie innych nie zyskamy wcale w ich oczach.
 ■ Rozpatrywanie odrębności kulturowej brzmi śmiesznie. Jeżeli chcemy, by nas poważnie traktowano, to musimy przyjąć wzorce Zachodu.

Rys. 4. Zróznicowanie systemów wartości ostatecznych i instrumentalnych w zależności od wyboru opcji w postawie B

Źródło: badania własne.

Pierwsza ze wskazanych grup ceniła relatywnie wyżej wartości związane z sukcesem osobistym i statusem społecznym, wartości hedonistyczne i poznawcze: „dostatnie życie (o4), „uznanie społeczne” (o15), „ambitny” (i1), „przyjemność” (o10), „życie pełne wrażeń” (o18), „szczęście” (o13), „intelektualista” (i3) oraz wartość kolektywistyczną „czysty” (i2). Druga grupa cechowała się wyższymi wskaźnikami preferencji wartości związanych z poszanowaniem religii, ochroną dobra innych oraz harmonią intrapersonalną: „zbawienie” (o17), „pokój na świecie” (o8), „uczciwy” (i15), „pomocny” (i13) i „równowaga wewnętrzna” (o11).

W przypadku obu postaw stwierdzono wyższe wskaźniki akceptacji licznych wartości indywidualistycznych u studentów, którzy opowiadają się za kulturowym otwarciem na Zachód. Wyraźniejsza orientacja kolektywistyczna w systemie wartości (wyższe wskaźniki akceptacji licznych wartości kolektywistycznych) ujawniła się wśród tych osób badanych, które eksponowały znaczenie dziedzictwa kulturowego. Wartości kolektywistyczne leżą więc u podstaw koncepcji ustroju państwa, w której uwzględniane są specyficzne właściwości kulturowe narodu i ważność spójności kulturowej.

Podsumowanie

Zaprezentowane w niniejszej publikacji badania dotyczą systemu przekonań, w skład którego wchodzi ukonstytuowana w umyśle wiedza ogólna o świecie (Mille, Galanter, Pribram, za: Bar-Tal, 1990). Przekonania stanowią swoistego rodzaju narzędzie pomocne w rozumieniu rzeczywistości. Są wykorzystywane w formułowaniu poglądów na temat tego, jaki świat jest i jaki być powinien (Rohan, 2000). Subkategoriami systemu przekonań są postawy i wartości. Związek między dwoma konstruktami pełni ważną funkcję regulacyjną. Pozwala wytworzyć koherentną wizję świata i w względnie stały sposób determinują ludzkie zachowania.

W realizowanej procedurze badawczej zdiagnozowano postawy wobec kultury i tradycji narodowej oraz systemy wartości. Badania przeprowadzono dwukrotnie: pierwsza grupa studentów diagnozowana była w 2003 roku, druga – w 2008 roku. Umożliwiło to określenie charakteru i dynamiki zmian postaw wobec omawianej kwestii. Następnie sprawdzono, czy od specyficznego układu wartości w systemie – ich zróżnicowania w wymiarze indywidualizm-kolektywizm – uzależnione jest ustosunkowanie się do kultury i tradycji własnego narodu.

Uzyskane wyniki badań wskazują, że wśród białostockich studentów ujawnia się „sentymen” w stosunku do kultury i tradycji narodowej. Uznawana jest ona przez zdecydowaną większość badanych za ważny element tożsamości i spostrze-

gana jako podstawowa wartość narodu. Postawy te nie są jednak już tak pozytywne w drugim badaniu i wskazują na rosnącą akceptację wzorców kultury zachodniej i dążenie do „zerwania z przeszłością”. Zgodnie z założeniami zwerbalizowanymi w hipotezie 1, wraz z zaawansowaniem procesów transformacji obniża się wśród studentów znaczenie przypisywane rodzimej kulturze.

Okazało się również, że analizowane postawy mają swoją głębszą psychologiczną przyczynę. Studenci preferujący relatywnie wyżej wartości indywidualistyczne akceptują otwarcie kulturowe na Zachód, studenci preferujący relatywnie wyżej wartości kolektywistyczne utrzymują, że zmiany ustrojowe powinny uwzględniać „zakorzenie” w tradycji oraz opierać się na rodzimej kulturze. Wartości różnicują wyraźnie treść poglądów w omawianej kwestii w kierunku zgodnym z oczekiwaniami (por. hipoteza 2). W świetle uzyskanych wyników badań, uzasadnione jest zatem łączenie indywidualizmu z poparciem kulturowego otwarcia na Zachód, kolektywizmu – z akceptacją szeroko rozumianej rodzimej kultury i hołdowaniem tradycji. Przedstawione dane empiryczne wskazują, że sposób myślenia o kulturze i tradycji własnego narodu ma bardziej ogólną podstawę aksjologiczną. Można zatem wskazać na koherencję dwóch rodzajów przekonań: tych, które odpowiedzialne są za poglądy na temat znaczenia kultury i tradycji własnego narodu i tych, które związane są z systemem wartości.

Niniejsza praca skłania również do refleksji natury metodologicznej: czy warto badać wartości w okresie transformacji ustrojowej i w jakim stopniu przesłanki aksjologiczne pozwalają przewidzieć treść poglądów odnośnie do znaczenia kultury i tradycji własnego narodu? Badanie systemów wartości umożliwia uzyskanie informacji o nastawieniach kolektywistycznych i indywidualistycznych oraz wnioskowanie na temat tego, w jakim społeczeństwie chcieliby ludzie funkcjonować: czy w takim, które kultywuje się najwartościowsze tradycje i uznaje interesy wspólnoty, czy w takim, w którym człowiek jest autonomiczną jednostką, wyzwoloną z więzi społecznych, spuścizny kulturowej i odpowiedzialną za siebie. Wartości pozwalają we względnie spójny sposób formułować oceny różnych aspektów rzeczywistości i tworzyć normatywne przekonania na temat tego, „jak być powinno”.

Osobnym problemem jest to, czy w ideologię demokracji wpisane jest rzeczywiście zdystansowanie się do „przeszłości”? Należy zauważyć, że demokracja daje możliwość samodzielnego określenia własnej tożsamości. Wolność w kreowaniu tożsamości może przyczynić się zarówno do podtrzymywania kultury i tradycji narodowej, jak i wykraczania poza jej kanon (Kurczewska, 1999, 2000). Pozytywnym następstwem procesów demokratyzacji jest szansa wzajemnego poznania się i zrozumienia. Umożliwiają one budowanie własnej tożsamości narodowej

z jednoczesnym otwarciem na inność, tak, aby nie stać się więźniem własnych kulturowych konwencji (Nikitorowicz, 2003). Przyjęcie skrajnych stanowisk grozi negatywnymi konsekwencjami. Jest to etnocentryzm i ksenofobia – z jednej strony oraz utrata tożsamości narodowej – z drugiej (Bokszański, 1999; Jerschina, 1999). Istotnym problemem transformacji ustrojowej stało się więc to, jak ochronić własną kulturę i jednocześnie zaadaptować się do zmian społecznych.

Literatura

1. Bar-Tal D. (1990), *Group beliefs. A conception for analyzing group structure, processes, and behavior*, New York, Springer-Verlag Inc.
2. Bokszański Z. (1999), *Tożsamość narodowa w perspektywie transformacji systemowej*, w: Sztompka P. (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Warszawa-Kraków, Wydawnictwo Naukowe PWN
3. Brzozowski P. (1989), *Skala Wartości (SW). Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha*, Warszawa, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego
4. Hofstede G. (1984), *Culture's consequences: International differences in work-related values*, Beverly Hills, Sage
5. Ichilov O. (2008), *Edukacja i obywatelstwo demokratyczne w zmieniającym się świecie*, w: Sears D.O., Huddy L., Jervis R. (red.), *Psychologia polityczna*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
6. Jasińska-Kania A. (2002), *Wprowadzenie*, w: Jasińska-Kania A., Marody M. (red.), *Polacy wśród Europejczyków. Wartości społeczeństwa polskiego na tle innych krajów europejskich*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar
7. Jerschina J. (1999), *Postawy etatyzmu ekonomicznego, autorytaryzmu, nacjonalizmu i orientacje na przedsiębiorczość w Polsce na tle krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Elity i społeczeństwa*, w: Sztompka P. (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Warszawa-Kraków, Wydawnictwo Naukowe PWN
8. Kurczewska J. (1999), *Kultura narodowa a polityka w dobie wielkich przemian. Kilka uwag o Europie Środkowej i Wschodniej*, w: Sztompka P. (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Warszawa-Kraków, Wydawnictwo Naukowe PWN
9. Kurczewska J. (2000), *Kultura narodowa i polityka*, w: Kurczewska J. (red.), *Kultura narodowa i polityka*, Warszawa, Oficyna Narodowa

10. Kurczewska J. (2002), *Po co nam patriotyzm?* W: Mokrzycki E., Rychard A., Zybertowicz A. (red.), *Utracona dynamika? O niedojrzałości polskiej demokracji*, Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN
11. Markus H.R., Kitayama S. (1991), *Culture and the self: Implications for cognition, emotion and motivation*, *Psychological Review* 2
12. Nikitorowicz J. (2003), *Dziedzictwo kulturowe i etos generacji – problemy przekazu międzykulturowego*, w: Nikitorowicz J., Halicki J., Muszyńska J. (red.), *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm*, Białystok, Trans Humana
13. Reykowski J. (red.), (1993), *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej*, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN
14. Rohan M. J. (2000), *A rose by any name? The values construct*, *Personality and Social Psychology Review* 3
15. Rokeach M. (1973), *The nature of human values*, New York, Free Press
16. Schwartz S.H. (1996), *Value priorities and behavior: Applying a theory of integrated value systems*, w: Seligman C., Olson J.M., Zanna M.P. (red.), *The psychology of values: The Ontario Symposium* 8, Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
17. Schwartz S.H., Bilsky W. (1987), *Toward a psychological structure of human values*, *Journal of Personality and Social Psychology* 3
18. Skarżyńska K. (2005), *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar
19. Skarżyńska K. (2005a), *Czy jesteśmy prorozwojowi? Wartości i przekonania ludzi a dobrobyt i demokratyzacja kraju*, w: Drogosz M. (red.), *Jak Polacy przegrywają. Jak Polacy wygrywają*, Gdańsk, GWP
20. Triandis H.C. (1990), *Cross-cultural studies of individualism and collectivism*, w: Dienstbier R.A., Berman J.J. (red.), *Cross-cultural perspectives. Nebraska Symposium on Motivation* 37, Lincoln, University of Nebraska Press
21. Wnuk-Lipiński E. (1996), *Demokratyczna rekonstrukcja. Z socjologii radykalnej zmiany społecznej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN

Attitude to national culture and tradition and its axiological conditioning

Abstract

In this research diagnosis of attitudes to national culture, traditions and value system was made. Examinations were conducted in 2003 (sample of 325 students) and in 2008 (sample of 379 students). It was assumed that there are differences between this two groups in acceptance of attitudes and that attitudes to national culture and tradition depend on the value system. The theoretical ground was based upon Rokeach's concept. The results of research allow to state that most students stress significance of national heritage. However in the second sample (2008) attitudes become less positive. Additionally attitudes appeared to depend on the value system: positive attitude to culture and traditions of own nation is connected with higher preference of collective values, whereas the acceptance of cultural integration with Western countries is linked with individual values.

Keywords

attitude to national culture and tradition, value system, individualism-collectivism